

Ενιαίος χώρος πληροφόρησης: Ο ρόλος των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών στο ελληνικό περιβάλλον

Γ. Δ. ΜΠΩΚΟΣ¹

Περίληψη

Οι εξελίξεις που σημειώνονται, με ραγδαίους ρυθμούς, στα θέματα παραγωγής, διακίνησης, οργάνωσης και αξιοποίησης της πληροφορίας οδηγούν, περίπου με βεβαιότητα, όχι μόνο σε νέα εργαλεία και τρόπους διεξαγωγής του έργου της πληροφόρησης, αλλά και, κυρίως, στη δημιουργία μιας νέας και εντελώς διαφορετικής αντίληψης και νοοτροπίας στα θέματα αυτά. Πρόκειται, ουσιαστικά, για τη δημιουργία ενός νέου "πολιτισμού" πληροφόρησης, το κύριο, ίσως, διακριτικό γνώρισμα του οποίου θα μπορούσε να συμπυκνωθεί στην έννοια του "Ενιαίου Χώρου Πληροφόρησης". Η εισήγηση αυτή επιχειρεί να ανιχνεύσει τα βασικά λειτουργικά χαρακτηριστικά του νέου, υπό διαμόρφωση, περιβάλλοντος, με έμφαση στα στοιχεία εκείνα που τεκμηριώνουν τη ριζική διαφοροποίηση του από τις παραδοσιακές δομές πληροφόρησης. Επιχειρείται στη συνέχεια να αναζητηθούν τα κύρια συστατικά στοιχεία του ρόλου που μπορούν και οφείλουν να διαδραματίσουν οι ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες στο πλαίσιο τόσο των εξελίξεων που οδηγούν σε μια νέα πραγματικότητα στο χώρο της πληροφόρησης, όσο και του δεδομένου επιπέδου ανάπτυξης των σχετικών υπηρεσιών και δραστηριοτήτων στον ελληνικό χώρο. Η σχετική ανάλυση επιχειρείται με την επισήμανση και την προϋπόθεση ότι: (α) οι σχετικές εξελίξεις έχουν μόλις αρχίσει και η νέα κατάσταση ισορροπίας απέχει, ενδεχομένως, πολύ ακόμη, και (β) οι διαδικασίες ανάπτυξης ενός νέου "πολιτισμού" πληροφόρησης πρέπει να θεωρηθούν στο πλαίσιο γενικότερων ριζικών αλλαγών στον ευρύτερο χώρο των κοινωνικών δραστηριοτήτων.

Unified information space: the role of academic libraries in the Greek environment

G. D. BOKOS¹

Abstract

The developments taking place rapidly in the field of production, organization, dissemination and exploitation of information seem to lead, almost without doubt, to the creation of a new and completely different view and mentality with regard to these matters. They lead in fact to the creation of a new "information culture", the essential functional characteristics of which can be summarized in the concept of a "unified information space". This paper attempts to trace the essential functional features of this new information environment and, mainly, the features that document its radical differentiation from the traditional information structures. The paper attempts then to locate the basic components of the role that the Greek academic libraries should play in the context of both the aforementioned international developments and the level of development of the relevant activities in the Greek environment. The whole analysis is based on the assumption that: (a) the relevant developments have just started and the new state of balance is rather a long way off, and (b) the whole process of development of this new "information culture" should be considered in the context of wider and radical changes in the field of social activities.

Εισαγωγή

Στόχος της εισήγησης που ακολουθεί είναι να διαγράψει συνοπτικά τα βασικά λειτουργικά χαρακτηριστικά του νέου, υπό ανάπτυξη, περιβάλλοντος λειτουργίας των υπηρεσιών πληροφόρησης και να εντοπίσει τα βασικά στοιχεία συμβολής που μπορεί να έχουν οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες στην ανάπτυξη και εκμετάλλευση του στον ελληνικό χώρο. Το νέο περιβάλλον λειτουργίας των σχετικών με την πληροφόρηση υπηρεσιών, το οποίο προσδιορίζεται, στο πλαίσιο

¹Επικ. Καθηγητής Ιονίου_Ιονίου πανεπιστημίου Assistant.Professor, Ionian University

αυτής της εισήγησης, ως "ενιαίος χώρος πληροφόρησης"¹, δεν αποτελεί ή δεν θα αποτελέσει μια απλή εξέλιξη, έστω και εντυπωσιακή, της τρέχουσας πραγματικότητας στο χώρο αυτό. Θα αποτελέσει, κυριολεκτικά, μια ριζική μεταμόρφωση όχι μόνο και όχι τόσο των διαδικασιών, των πρακτικών και των εργαλείων υποστήριξης του έργου της πληροφόρησης, αλλά, πολύ περισσότερο, της ίδιας της φύσης αυτού του έργου και της συνείδησης και αντίληψης της κοινωνίας γι' αυτό². Ένα τέτοιο περιβάλλον δεν είναι ακόμη ολοκληρωμένη πραγματικότητα. Στην ουσία βρισκόμαστε στη διάρκεια μιας μεταβατικής φάσης, η οποία όμως εξελίσσεται γρήγορα και, κυρίως, αφήνει να διαφανούν οι τάσεις και τα βασικά δομικά στοιχεία της νέας πραγματικότητας³. Οι παρατηρήσεις που ακολουθούν στηρίζονται, έτσι, ακριβώς, στα γνωστά δεδομένα και στις διαφαινόμενες τάσεις, παρά το γεγονός ότι την πραγματική μορφή του νέου περιβάλλοντος, έστω και σε μικρή χρονική απόσταση από το σήμερα, δεν είναι δυνατό να την προβλέψει κανείς.

1. Έννοια και συστατικά στοιχεία του "ενιαίου χώρου πληροφόρησης"

Η έννοια του "ενιαίου" αναφέρεται και υποδηλώνει τα ακόλουθα: α) τη διαμόρφωση του χώρου της πληροφόρησης με τέτοιο τρόπο που, για τον παραγωγό και χρήστη της πληροφορίας, οι διαδικασίες παραγωγής, διακίνησης, αναζήτησης, εντοπισμού και αξιοποίησης της πληροφορίας είναι ενιαίες, χωρίς να υπάρχουν ή να φαίνονται εσωτερικά όρια και καταταμίσεις λειτουργικού χαρακτήρα, οφειλόμενες στη φύση ή τη μορφή της πληροφορίας, του τρόπου καταχώρισης της πληροφορίας ή του μέσου και του τόπου στον οποίο είναι καταχωρισμένη η πληροφορία, β) την ανάπτυξη ενιαίας μορφής

"Μια πρώτη διατύπωση της λογικής ενός "ενιαίου χώρου πληροφόρησης" παρουσιάζεται από τους Richard Heseltine. "The Future of the Subject Resource Gateways". *Proceedings of the Library Strategy Workshop*. Bristol: JISC, 1998 και Chris Rusbridge, "Towards the Hybrid Library", *D-Lib Magazine* (July/August 1998) με τη μορφή της ενοποίησης των περιβαλλόντων πληροφόρησης Κατ'εργασία σε ένα νέο ολοκληρωμένο περιβάλλον λειτουργίας.

Όπως σημειώνει ο Henry Edward Hardy, *The History of the Net*, Master's Thesis, School of Communications, Grand Valley State University, Allendale, MI 49401, "Changes in computer mediated communication have now gone beyond doing the same old thing the same old way only faster and better; the machines are now rewriting the software of Man". [Τεκμήριο WWW, URL: <http://www.ocean.ic.net/ftp/doc/nethist.html>].

³Miriam A. Drake, *Information, Librarians and Learning : The Challenge Ahead*. Follett Lecture Series. [Τεκμήριο WWW, URL: <http://www.ukoln.ac.uk/isg/>]

εισόδων του χρήστη στο χώρο της πληροφόρησης τόσο από την άποψη των εργαλείων (εξοπλισμός, λογισμικό κλπ), όσο και από την άποψη της πρακτικής και της χρησιμοποιούμενης μεθοδολογίας. Ο Ενιαίος Χώρος Πληροφόρησης, έτσι, αποτελεί ένα περιβάλλον παραγωγής, διακίνησης και χρήσης της πληροφορίας που προσδιορίζεται από τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- Βαθμιαία εξασθένηση των διαχωριστικών γραμμών, καθώς και ασαφής διάκριση και εναλλαγή ρόλων μεταξύ των βασικών συντελεστών της διαδικασίας παραγωγής, διακίνησης, οργάνωσης και αξιοποίησης της πληροφορίας
- Κατάργηση ή διαφοροποίηση του ρόλου και της σημασίας των παραμέτρων τόπου και χρόνου στη διαδικασία παραγωγής, διακίνησης και χρήσης της πληροφορίας
- Βαθμιαία διαμόρφωση ενιαίου τρόπου πρόσβασης και χρήσης της πληροφορίας, ανεξάρτητα από συγκεκριμένες παραμέτρους τόπου, χρόνου, μορφής της πληροφορίας ή τύπου του χρήστη
- Πολλαπλασιασμός των μορφών και των διαύλων διακίνησης και αποθήκευσης της πληροφορίας
- Βαθμιαία διαμόρφωση ριζικά διαφορετικών μορφών και νοοτροπίας παραγωγής, δημοσίευσης και χρήσης της πνευματικής δημιουργίας

Οι τάσεις που οδηγούν προς αυτές τις εξελίξεις εδράζονται και προκαλούνται από τα ακόλουθα τεχνολογικά και κοινωνικά δεδομένα:

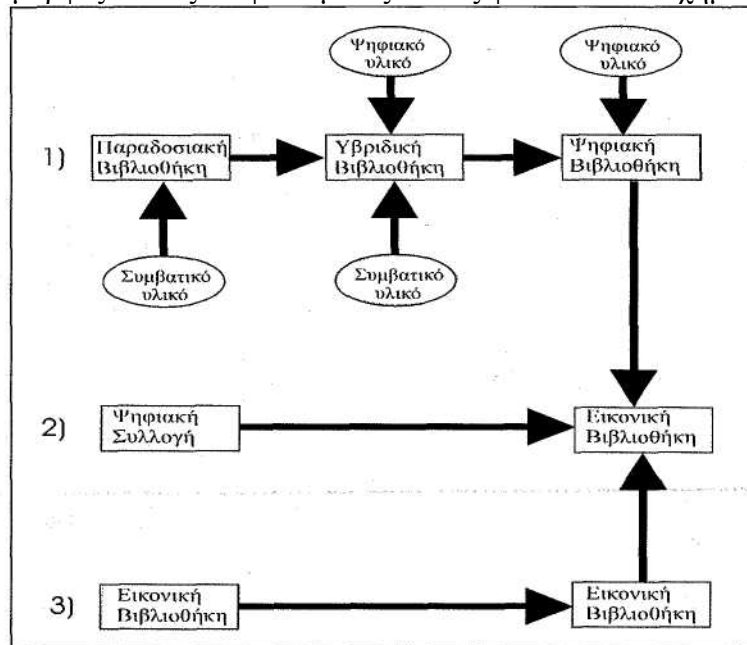
1. Την ευρύτατη διείσδυση της υπολογιστικής τεχνολογίας όχι μόνο στο χώρο της πληροφόρησης, αλλά στην υποστήριξη κάθε μορφής κοινωνικής δραστηριότητας. Είναι ενδεικτικό ότι το μελλοντικό κατάστημα μουσικής έχει αποκληθεί, χαρακτηριστικά, ως "κέντρο διαχείρισης πληροφοριών". Ιδιαίτερα πρέπει να επισημανθεί η ευρύτατη χρησιμοποίηση υπολογιστικών συστημάτων στο οικιακό περιβάλλον και οι διαφαινόμενες τάσεις για ενιαία υπολογιστική υποστήριξη (κοινός εξοπλισμός, κοινό λογισμικό και μορφή πρόσβασης στις προσφερόμενες υπηρεσίες) των ποικίλων οικιακών ενδιαφερόντων (υπολογιστικές εφαρμογές, τηλεθέαση, επικοινωνίες, προμήθεια αγαθών⁴ κλπ.).

Το 1998, σύμφωνα με έρευνα της Zona Research, σημειώθηκε μια αύξηση της τάξης του 191% στο ηλεκτρονικό εμπόριο σε σχέση με το προηγούμενο έτος, ενώ το 61% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι σκοπεύει να δαπανήσει μεγαλύτερα ποσά για αγορές από το Δίκτυο την επόμενη χρονιά. *Zona Research Reveals Hard Data about E-Christmas* [Τεκμήριο WWW, URL: http://zona-research.com_news/press_release/99-jan04.htm

2. Η με ραγδαίους ρυθμούς αυξανόμενη εξοικείωση των χρηστών, των νέων ιδίως ηλικιών, με τις νέες τεχνολογίες πληροφόρησης, τόσο μέσα από τους τυπικούς εκπαιδευτικούς διαύλους, όσο και από την άτυπη, αλλά εξαιρετικά ισχυρή επίδραση του κοινωνικού περιβάλλοντος.
3. Η μεγάλη ανάπτυξη των δυνατοτήτων επικοινωνίας και η εξασφάλιση ενιαίου τρόπου πρόσβασης στη χρήση των σχετικών υπηρεσιών. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Web αποτελεί σήμερα την κοινή είσοδο και το κοινό πλαίσιο ανάπτυξης και διάθεσης σε ένα ευρύτατο και ενιαίο λειτουργικά χώρο ποικίλων δραστηριοτήτων. Η φροντίδα των προγραμμάτων αυτοματοποίησης των λειτουργιών της βιβλιοθήκης να ενσωματώσουν interfaces που θα επιτρέπουν έξοδο αλλά και πρόσβαση στη βιβλιοθήκη με τα εργαλεία, τη λογική και την ενιαία μορφή του WWW είναι από αυτή την άποψη χαρακτηριστική⁵.
4. Η έντονη δραστηριότητα (τεχνική, ανάπτυξη προτύπων, εργαλείων και διαδικασιών, υλοποίηση ερευνητικών, αλλά και έργων παραγωγής) στο χώρο της ανάπτυξης υλικού σε ψηφιακή μορφή, τόσο ως αναδρομική μετατροπή πρωτογενούς υλικού σε συμβατική μορφή, όσο και ως πρωτογενής παραγωγή ψηφιακού υλικού. Η παραγωγή (πρωτογενής ή δευτερογενής) ψηφιακού υλικού συνδέεται άμεσα τόσο με τις διαδικασίες ανάπτυξης, διαχείρισης και αξιοποίησης συλλογών ψηφιακού υλικού, των λεγομένων ψηφιακών βιβλιοθηκών, όσο και με την εμφάνιση και ταχύτατη επέκταση του περιβάλλοντος υλοποίησης της ψηφιακής (ηλεκτρονικής) δημοσίευσης.
5. Η συνεχώς διευρυνόμενη διείσδυση του Διαδικτύου στον ιστό των κοινωνικών δραστηριοτήτων τόσο με τη μορφή της επέκτασης του ποσοστού των χρηστών, όσο και με τη μορφή της ενσωμάτωσης όλο και περισσότερων παραδοσιακών κοινωνικών λειτουργιών και υπηρεσιών.

Ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν εδώ ορισμένα χαρακτηριστικά στοιχεία από τη σχέση των βιβλιοθηκών με το νέο αυτό περιβάλλον. Αφορούν τις βιβλιοθήκες των ΗΠΑ, αιχμή του δόρατος αυτή τη στιγμή στις σχετικές εξελίξεις: *Λαϊκές Βιβλιοθήκες*: 75,3 % προσφέρουν απευθείας στο χρήστη πρόσβαση στο Internet, ενώ το 30,3% προσφέρουν τη δυνατότητα τέτοιας πρόσβασης με τη χρήση modem από χώρους εκτός της βιβλιοθήκης. *Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες*: α) το προσωπικό όλων των βιβλιοθηκών έχει πρόσβαση στο Internet β) 93% των βιβλιοθηκών διαθέτουν πρόσβαση στο Internet για τους χρήστες γ) 93% των βιβλιοθηκών διαθέτουν τους ηλεκτρονικούς καταλόγους των συλλογών τους στο Internet δ) 87% των βιβλιοθηκών έχουν αναπτύξει σελίδες Web. Για την αντίδραση του τομέα της αυτοματοποίησης βιβλιοθηκών στα νέα δεδομένα που εισήγαγε ο WWW, βλ. David J. Greene, "Innopac Millennium : Preparing libraries for the 21st century : A perspective and commitment", *Library Hi-Tech*, vol. 14, no. 4 (1996) σ. 50.

6. Η έναρξη, συνειδητά ή ασυνείδητα, μιας βαθμιαίας διαδικασίας μετατροπής των συμβατικών βιβλιοθηκών σε **"Υβριδικές βιβλιοθήκες"**⁶ με την έννοια της υλοποίησης μιας διαφανούς στο χρήστη πρόσβασης σε ποικίλες κατηγορίες και είδη παραδοσιακού και ψηφιακού υλικού, χωρίς προκαθορισμούς, προσδιορισμούς ή περιορισμούς τόπου ή χρόνου. Η υβριδική βιβλιοθήκη, ως συστατικό στοιχείο του υπό διαμόρφωση ενιαίου χώρου πληροφόρησης, περιλαμβάνει τον ευρύτερο χώρο των παραδοσιακών βιβλιοθηκών συμβατικού υλικού που συμμετέχουν στο έργο της πληροφόρησης. Η, ενδεχομένως, πιθανή εξέλιξη της βιβλιοθήκης, ως λειτουργικής οντότητας και όχι ως κοινωνικού θεσμού ή οργανωτικής οντότητας, με βάση, κυρίως, τις σημερινές μορφές και τις διαφαινόμενες τάσεις φαίνεται στο σχήμα 1.

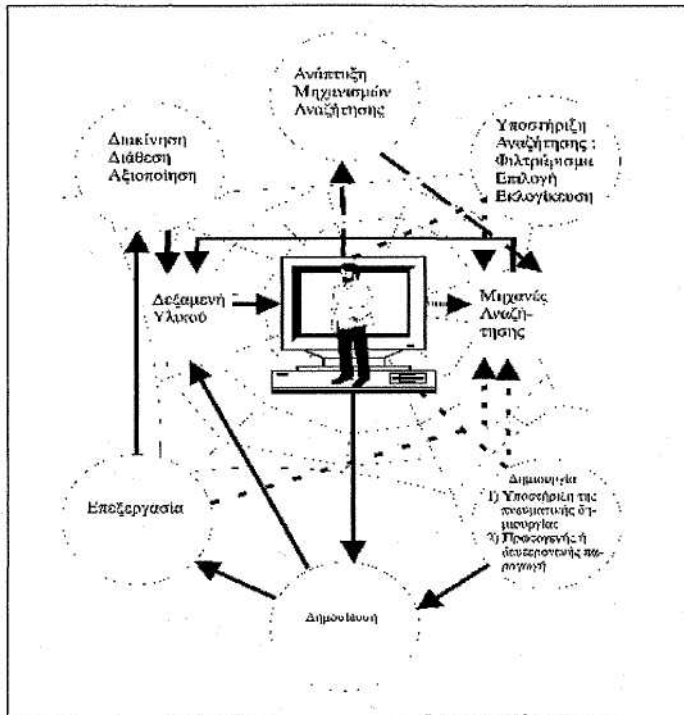
Σχ.1

"Jon Knight, "The Hybrid Library: Books and Bytes", *Ariadne*, issue 11 (September 1997). Για την έρευνα σχετικά με τις "υβριδικές" βιβλιοθήκες στο πλαίσιο του προγράμματος E-lib βλ. Chris Rusbridge, "The Electronic Libraries Programme: Hybrid libraries, Clumps and Preservation". Beyond the Beginning: The Global Digital Library. Για μια συγκεκριμένη υλοποίηση υβριδικής βιβλιοθήκης βλέπε τα προγράμματα HEADLINE, στις Maureen Wade, "HEADLINE", *Ariadne*, issue 13 (January 1998) και HYLIFE, στου Ian Wink worth, "HYLIFE", *Ariadne*, issue 13 (January 1998).

2. Το περιβάλλον: παρούσα κατάσταση και προοπτικές

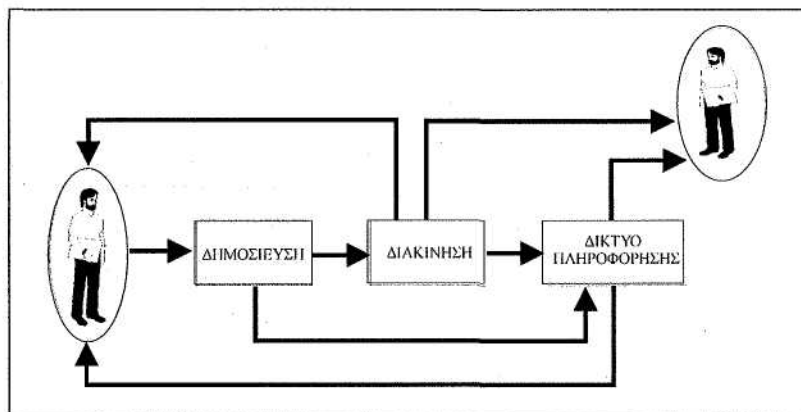
Οι εξελίξεις αυτές προκαλούν βαθμιαία μια ριζική αλλαγή τόσο της δομής, όσο και της μορφής και της λογικής με την οποία λειτουργεί ο χώρος της πληροφόρησης. Τα χαρακτηριστικά της αλλαγής αυτής, όπως μπορεί να τα διαβλέψει κανείς με βάση τα σημερινά δεδομένα, μπορούν να συνοψισθούν στα ακόλουθα:

- Αν και το παραδοσιακό πλέγμα ιδρυμάτων και λειτουργιών υποστήριξης της πληροφόρησης θα εξακολουθήσει να υπάρχει για χρόνο που δεν είναι δυνατό, αλλά ούτε και αναγκαίο να προσδιορισθεί, θα μεταβληθεί δραστικά ο τρόπος εισόδου, ο διάυλος προσέγγισης και η αντίληψη του χρήστη για το χώρο της πληροφόρησης. Ο φυσικός χώρος (ίδρυμα - θεσμός, ίδρυμα - φυσική οντότητα, διαδρομές και διαδικασίες πρόσβασης σε φυσικά προσδιορισμένο χώρο, συλλογές κλπ.) θα αντικατασταθεί βαθμιαία από πολλαπλά και ενιαίας χρήσης, με άλλες υπηρεσίες, σημεία εισόδου στον πληροφοριακό χώρο. Ενιαίος χώρος πληροφόρησης σημαίνει, από αυτή την άποψη, για το χρήστη, απλά και μόνο, πληροφοριακά αιτήματα, καθώς και μια ενιαία και αδιαφοροποίητη δυνατότητα ικανοποίησης αυτών των αιτημάτων. Η δυνατότητα αυτή παραμένει για το χρήστη αδιαφοροποίητη, ακόμη και αν η όλη δομή του χώρου εξακολουθήσει να περιλαμβάνει και να μνημονεύει επωνυμίες ιδρυμάτων ή συλλογών συμβατικής ή ψηφιακής μορφής. Παραμένει αδιαφοροποίητη για το χρήστη, επειδή, στην ουσία, δεν επηρεάζει και, έτσι, δεν ενδιαφέρει καθόλου την πρακτική, τη διαδικασία και το αποτέλεσμα των ζητήσεων του.
- Αν και είναι πιθανό να διαφοροποιηθεί και, ενδεχομένως, να περιορισθεί η φυσική και σε χώρο παρουσία και υπόσταση του θεσμού της "βιβλιοθήκης", στην πράξη ο θεσμός αυτός θα επεκταθεί λειτουργικά, ενσωματώνοντας όχι μόνο νέες κατηγορίες υλικού, αλλά, κυρίως, νέες λειτουργίες, ευθύνες και ρόλους. Είναι χαρακτηριστικό ότι η αφελής άποψη που διατυπώθηκε από ορισμένους στα πρώτα, πειραματικά, βήματα δημιουργίας ψηφιακών βιβλιοθηκών, ότι "οι βιβλιοθηκονόμοι είναι πλέον περιττοί και μπορούν να αντικατασταθούν από τις αυτοματοποιημένες μηχανές αναζήτησης των ψηφιακών βιβλιοθηκών",

Σχ. 2

εγκαταλείπεται γρήγορα, όταν γίνεται αντιληπτό ότι: 1) η τεχνητή νοημοσύνη είναι εξαιρετικά αδύναμη στην αντιμετώπιση των πολύπλοκων προβλημάτων θεματικής οργάνωσης και αναζήτησης πληροφοριών, χώρο στον οποίο εξακολουθεί να παρουσιάζει σοβαρή αδυναμία και η ανθρώπινη νοημοσύνη.

Σχ.3

2) το χάος που δημιουργεί ο συνεχώς διευρυνόμενος όγκος της ψηφιακής πληροφορίας οδηγεί σε απόλυτη αδυναμία των αυτοματοποιημένων μηχανισμών να υποστηρίξουν σοβαρή αναζήτηση. Τη λειτουργική θέση και το ρόλο της βιβλιοθήκης στο πλαίσιο του υπό διαμόρφωση ενιαίου περιβάλλοντος πληροφόρησης επιδιώκει να αποτυπώσει, με εξαιρετική γενίκευση το σχήμα 2. Η θέση της βιβλιοθήκης, από την άλλη πλευρά, στο τρέχον, γραμμικό και εξαιρετικά απλούστερο σχήμα υλοποίησης των διαδικασιών της πληροφορίας φαίνεται, με ιδιαίτερη, επίσης, απλοποίηση και γενίκευση στο σχήμα 3.

- Τα κύρια χαρακτηριστικά που φαίνεται, έτσι, να προσδιορίζουν τη μορφή της βιβλιοθήκης στο σχετικά κοντινό μέλλον μπορούν να συνοψισθούν στα ακόλουθα:

- Η βιβλιοθήκη θα αποτελεί όλο και περισσότερο μια "υβριδική" βιβλιοθήκη, με την έννοια ότι θα εξασφαλίζει πρόσβαση και διάθεση ποικίλων μορφών συμβατικού και ψηφιακού υλικού και πληροφοριών, αλλά και υπηρεσίες με βάση όχι, κυρίως, τοπικά προσδιορισμένο υλικό, αλλά υλικό που προσδιορίζει το εύρος και η μορφή οργάνωσης του ενιαίου χώρου πληροφόρησης. Η "βιβλιοθήκη" αυτή θα μετεξελίσσεται ταυτόχρονα σε ένα εικονικό είδος βιβλιοθήκης, με την έννοια ότι αυτό που, κυρίως, θα την προσδιορίζει θα είναι οι υπηρεσίες και όχι η φυσική ή η ιδρυματική υπόσταση και μορφή.

- Η Βιβλιοθήκη θα αποτελεί, ουσιαστικά, την είσοδο, αλλά και το κέντρο οργάνωσης της εισόδου του χρήστη στον ενιαίο χώρο πληροφόρησης⁷. Αυτό σημαίνει ότι η βιβλιοθήκη θα έχει την υποχρέωση όχι μόνο να εξασφαλίσει τις δυνατότητες αναζήτησης και την πρόσβαση του χρήστη στο εύρος και την ποικιλομορφία του υλικού που εξασφαλίζει ο ενιαίος χώρος πληροφόρησης, αλλά και, κυρίως, να διευκολύνει και να καθιστά αποτελεσματική αυτή την πρόσβαση. Η υποχρέωση αυτή συνεπάγεται λειτουργικές ευθύνες τόσο προς τους χρήστες, τη διακίνηση των οποίων προς τον ενιαίο χώρο πληροφόρησης υποστηρίζει, όσο και προς την οργάνωση και αποτελεσματική λειτουργία του ενιαίου χώρου, μέρος του οποίου και αποτελεί.
- Η βιβλιοθήκη ενσωματώνει ένα σημαντικό ευρύτερο ρόλο στο όλο κύκλωμα παραγωγής, διακίνησης και χρήσης της πληροφορίας. Διαμορφώνοντας το κατάλληλο πλαίσιο ανάπτυξης διαδραστικών μορφών πρωτογενούς παραγωγής του πνευματικού έργου και υιοθετώντας, πράγμα που συμβαίνει ήδη σήμερα, το ρόλο του εκδότη⁸, μετέχει πλέον ενεργά σε όλες τις φάσεις του πληροφοριακού κυκλώματος, δηλαδή και στην παραγωγή και δημοσίευση και όχι μόνο σε εκείνο του εντοπισμού, διαχείρισης και αξιοποίησης της πληροφορίας.

3. Η ελληνική πραγματικότητα: γενικά δεδομένα και τάσεις

Οι δυνατότητες για τη διαμόρφωση προϋποθέσεων ένταξης του ελληνικού συστήματος πληροφόρησης στον υπό ανάπτυξη Ενιαίο Χώρο Πληροφόρησης είναι γενικά περιορισμένες, γεγονός που

Τια την ιδέα της λειτουργίας της βιβλιοθήκης ως "είσοδου" στο λειτουργικό χώρο της Γνώσης βλέπε Richard C. Rockwell, "The concept of the Gateway Library: a View from the Periphery", Στο Gateways to Knowledge: *The Role of Academic Libraries in Teaching, Learning and Research*, ed. Lawrence Dowler, MIT Press, Cambridge Mass, 1997.

"Σχετικά με την επέκταση του έργου της βιβλιοθήκης από τη χρήση στη "δημοσίευση" της πληροφορίας βλέπε και τους στόχους του προγράμματος IT POINT, στου Gulshan Kayam, "IT POINT : Networking in the Community", *Networked Information in an International Context*, a conference organised by UKOLN in association with the British Library, CNI, CAUSE and JISC, 9th and 10th February 1996 at the Ramada Hotel, Heathrow, UK [Τεκμήριο WWW, URL: <http://www.ukoln.ac.uk/services/papers/bl/rdr6250/1>. Ο ρόλος του "εκδότη" θεωρείται φυσιολογικός για τη μελλοντική βιβλιοθήκη, και εκτός του ακαδημαϊκού περιβάλλοντος και ακόμη και στην περίπτωση των λαϊκών βιβλιοθηκών. Βλ. σχετικά Pam Sandlian, "Visioning the Future of the Digital Library", *Library Trends*, 45 (Spring 1997) σ. 583.

οφείλεται, όπως είναι γνωστό, στη χρόνια καθυστέρηση και υπανάπτυξη που χαρακτηρίζει αυτό το χώρο. Ενσωμάτωση του ελληνικού συστήματος πληροφόρησης στον ενιαίο χώρο πληροφόρησης σημαίνει, ουσιαστικά, την υιοθέτηση της λογικής και την ανάπτυξη των εργαλείων και προϋποθέσεων που θα επιτρέψουν:

- Την οργάνωση των ελληνικών υπηρεσιών πληροφόρησης σε ένα ενιαίο περιβάλλον λειτουργίας, πρόσβασης στις πληροφορίες και εξυπηρέτησης των ποικίλων ζητήσεων του χρήστη
- Την εξασφάλιση της εισόδου και εργασίας του έλληνα χρήστη σ¹ αυτό το περιβάλλον με τις προϋποθέσεις, τους όρους, τα εργαλεία και τις δυνατότητες και διευκολύνσεις που απαιτεί και επιβάλλει η λογική της ανάπτυξης ενός ενιαίου χώρου πληροφόρησης.
- Την εξασφάλιση της ενσωμάτωσης του ελληνικού περιβάλλοντος στο διεθνή ενιαίο χώρο πληροφόρησης με τρόπο απολύτως διαφανή τόσο για τον έλληνα, όσο και για το χρήστη του εξωτερικού.

Στην απαίτηση αυτή, όπου ο παράγοντας του χρόνου είναι ιδιαίτερα κρίσιμος, μια και το γενικότερο περιβάλλον φαίνεται ήδη να διαμορφώνεται ερήμην των βιβλιοθηκών, οι ελληνικές βιβλιοθήκες δεν είναι έτοιμες να ανταποκριθούν. Οι βασικές αιτίες (οργανωτικές, λειτουργικές, συγκρότησης, στελέχωσης κλπ.) αυτής της αδυναμίας είναι γενικά γνωστές και δεν υπάρχει λόγος να επαναληφθούν εδώ. Αξίζει, πάντως, από όλα τα σχετικά μεγέθη, η εικόνα των οποίων είναι εξαιρετικά απογοητευτική, να επισημανθούν εδώ ενδεικτικά μόνο δύο: Από τις 1200 περίπου ενεργές μονάδες βιβλιοθηκών που φαίνεται να λειτουργούν, με κάποιο τρόπο, στον ελληνικό χώρο, μόνο 20% έχει στο δυναμικό του 1-2 βιβλιοθηκονόμους, ενώ μόνο ένα 8% έχει προχωρήσει σε πλήρη αυτοματοποίηση των λειτουργιών του⁹.

Είναι περιττό, ενδεχομένως, να τονισθεί εδώ ότι η πρόσβαση της μεγάλης πλειονότητας των ελληνικών βιβλιοθηκών στις τεχνολογίες που υλοποιούν το σύγχρονο ενιαίο τρόπο πρόσβασης στις πληροφορίες είναι ανύπαρκτη. Από την άλλη πλευρά, η ανάπτυξη συνεργασίας, καθώς και πρακτικών κοινής εκμετάλλευσης πόρων,

⁹ Τα στοιχεία προέρχονται από πρόσφατη έρευνα που διεξήγαγε το Τμήμα Αρχιονομίας - Βιβλιοθηκονομίας του Ιονίου Πανεπιστημίου, με τη χρηματοδότηση του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου, σχετικά με την τρέχουσα κατάσταση των ελληνικών βιβλιοθηκών. Τα αναλυτικά αποτελέσματα της έρευνας θα δημοσιευθούν σύντομα.

προϋποθέσεων απαραίτητων, σε επίπεδο, τουλάχιστον, καλλιέργειας της ανάλογης συνείδησης και λογικής, απουσιάζουν, σχεδόν ολοκληρωτικά, τόσο σε επίπεδο συγκεκριμένης υλοποίησης, όσο και σε επίπεδο τεχνικής υποδομής. Από αυτή την άποψη, για διάφορους λόγους που θα παρατεθούν, συνοπτικά, στη συνέχεια, η ομάδα των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών φαίνεται ως η ευνοϊκότερα τοποθετημένη για να αναλάβει αυτή τη στιγμή την ανάπτυξη του σκελετού υπηρεσιών και πρακτικών που θα υλοποιήσουν τη λογική ενός ενιαίου χώρου πληροφόρησης στο ελληνικό περιβάλλον.

4. Ο χώρος των ελληνικών ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών: τρέχουσα κατάσταση, ρόλος και προοπτικές εξέλιξης

Οι ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες δεν αποτελούν, σε γενικές γραμμές, εξαίρεση σε ό,τι αφορά τα γενικότερα προβλήματα υπανάπτυξης που αντιμετωπίζει ο ελληνικός χώρος στο σύνολο του. Παρά τον έντονο λειτουργικό κατακερματισμό που χαρακτηρίζει το χώρο (200 περίπου μονάδες- βιβλιοθήκες σε ένα σύνολο 30 περίπου ιδρυμάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης), παρουσιάζουν, πάντως, μια γενικά καλύτερη εικόνα σε σχέση και συγκριτικά με τις υπόλοιπες κατηγορίες βιβλιοθηκών. Αν χρησιμοποιήσουμε, ενδεικτικά επίσης, τους δείκτες που χρησιμοποιήσαμε και προηγούμενα για το σύνολο των βιβλιοθηκών της χώρας βλέπουμε ότι το 35% διαθέτει ένα, τουλάχιστον, βιβλιοθηκονόμο, ενώ το 19% έχει ήδη πλήρως αυτοματοποιημένες τις λειτουργίες του.

Από την άλλη πλευρά, όπως είναι γνωστό, στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ, το σύνολο των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών ολοκληρώνει τόσο το πέρας του σε ένα ολοκληρωτικά αυτοματοποιημένο περιβάλλον λειτουργίας, όσο και τη γενικότερη αναδιοργάνωση και βελτίωση του λειτουργικού του πλαισίου. Παράλληλα, και αυτό είναι το σημαντικότερο, αναπτύσσεται, σε επίπεδο τόσο τεχνικών προϋποθέσεων, όσο και λειτουργικού σχεδιασμού, η υποδομή που θα επιτρέψει για πρώτη φορά σ' αυτό το χώρο να λειτουργήσει ενιαία, να επιχειρήσει την εκλογίκευση της χρήσης των διαθέσιμων πόρων και να εκμεταλλευτεί τις δυνατότητες που παρέχουν οι νέες τεχνολογίες της πληροφορίας. Η ολοκλήρωση της υλοποίησης των σχετικών δράσεων βιβλιοθηκών και δικτύων, η οποία αναμένεται σε σχετικά

σύντομο χρονικό διάστημα, αναμένεται να διαμορφώσει ένα καλό πλαίσιο ανάπτυξης περαιτέρω πρωτοβουλιών και εγχειρημάτων.

Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας εκτίμησης του δυναμικού ρόλου των ελληνικών ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών πρέπει, επίσης, να επισημανθεί η σχετικά μεγαλύτερη, σε σχέση με άλλες ομάδες βιβλιοθηκών, εμπειρία τους σε προγράμματα συνεργασίας, όπως και το προχωρημένο, συγκριτικά πάντοτε, επίπεδο ενιαίας αντίληψης του χώρου, όπως αυτό εκδηλώνεται στις προσπάθειες συνεργατικής ανάπτυξης του χώρου, αποτέλεσμα ή εκδήλωση των οποίων είναι και η σειρά αυτή των συνεδρίων.

Θετικά επενεργεί, αναμφίβολα, από την άποψη των θεμάτων που μας ενδιαφέρουν εδώ, και η σύνδεση των βιβλιοθηκών αυτών με τα ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, χώρους όπου παράγεται η γνώση και όπου αντιμετωπίζονται ήδη ερευνητικά πολλά από τα προβλήματα και θέματα που σχετίζονται με τη μορφή και τον τρόπο λειτουργίας του συστήματος πληροφόρησης στην υπό διαμόρφωση νέα τεχνολογική και κοινωνική πραγματικότητα. Το έργο ανάπτυξης ψηφιακής βιβλιοθήκης της γκρίζας βιβλιογραφίας, που έχει ενταχθεί στην οριζόντια δράση των βιβλιοθηκών, όπως και το έργο ανάπτυξης ψηφιακής βιβλιοθήκης εκπαιδευτικού υλικού, που έχει αναληφθεί από μια ομάδα ιδρυμάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, είναι ενδεικτικά από αυτή την άποψη¹⁰.

Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες φαίνεται, έτσι, ότι είναι σε θέση, ενδεχομένως, ως ομάδα, μόνες αυτές επί του παρόντος, να υιοθετήσουν μια στρατηγική εξέλιξης που θα οδηγήσει, κατ' αρχήν στο χώρο τους, στην ανάπτυξη ενός περιβάλλοντος ενιαίας πρόσβασης στην πληροφορία. Τα βασικά στοιχεία μιας τέτοιας στρατηγικής εξέλιξης προσδιορίζονται τόσο από την πραγματικότητα που χαρακτηρίζει σήμερα τις βιβλιοθήκες αυτές, όσο και, κυρίως, από τις διαγραφόμενες μελλοντικές απαιτήσεις λειτουργίας στο υπό διαμόρφωση νέο διεθνές περιβάλλον πληροφόρησης.

¹⁰Πρόκειται για το πρόγραμμα "Ομόσπονδο Σύστημα Πανεπιστημιακού Εκπαιδευτικού Υλικού", το οποίο συντονίζει το Πανεπιστήμιο της Κρήτης και στο οποίο συμμετέχουν τα πανεπιστήμια: Αθηνών, Πειραιώς, ΕΜΠ, Πάντειο και Ιόνιο.

5. Ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες: ο ρόλος τους στην υλοποίηση του ενιαίου χώρου πληροφόρησης

Οι βασικοί στόχοι μιας τέτοιας στρατηγικής μπορούν να διαγραφούν ως εξής":

- Διαμόρφωση της αναγκαίας υποδομής σε εξοπλισμό και λογισμικό, καθώς και υιοθέτηση των λειτουργικών προβλέψεων που θα διευκολύνουν την πρόσβαση του χρήστη στη βιβλιοθήκη και, μέσα από τη βιβλιοθήκη, στον ενιαίο χώρο πληροφόρησης, ανεξάρτητα από τοπικά ή χρονικά χαρακτηριστικά εισόδου. Αυτό σημαίνει ότι η βιβλιοθήκη πρέπει να λειτουργήσει ως διαρκώς ανοικτός δίαυλος προς την ενιαία δεξαμενή των πληροφοριών. Ο δίαυλος αυτός πρέπει να είναι προσιτός, άσχετα από τοπικούς ή χρονικούς προσδιορισμούς και, κυρίως, με τη χρήση των εργαλείων και της τεχνικής, που ο χρήστης γενικά χρησιμοποιεί για την πρόσβαση του σε υπηρεσίες και λειτουργίες που υποστηρίζονται και προσφέρονται στο δίκτυο.
- Με δεδομένη τη λειτουργία της βιβλιοθήκης, για μεγάλο ακόμη χρονικό διάστημα, ως "υβριδικής" και με δεδομένη την ανάγκη και την αποτελεσματικότητα της διακίνησης υλικού σε ψηφιακή μορφή μέσω δικτύου, είναι απαραίτητο να αναπτύξουν οι βιβλιοθήκες, κατ' αρχήν, μηχανισμούς εύκολης, ταχείας και οικονομικά προσιτής ψηφιοποίησης υλικού, σύμφωνα με τη ζήτηση του και, αργότερα, προγράμματα σταδιακής ψηφιοποίησης συμβατικού υλικού.
- Για την αποτελεσματική λειτουργία τους ως διαύλων του χρήστη προς τη δεξαμενή πληροφοριών του ενιαίου πληροφοριακού χώρου, είναι απαραίτητο να αναπτύξουν εξελιγμένες υπηρεσίες αναζήτησης, εντοπισμού και ελέγχου του θεματικού περιεχομένου, που είναι διαθέσιμο στο χώρο αυτό. Στόχος των υπηρεσιών αυτών είναι η διαμόρφωση εργαλείων που θα επιτρέπουν στο χρήστη να προσεγγίζει ταχύτερα και ακριβέστερα τις πληροφορίες που τον ενδιαφέρουν, ανάλογα με την προέλευση και τα ενδιαφέροντα του. Πρόκειται για κλασσική μορφή υπηρεσίας της βιβλιοθήκης προς τους χρήστες της, μόνο που τώρα τοποθετείται σε ένα νέο

"Βλ. τη βασική" διατύπωση του ρόλου που πρέπει να αναλάβει ο βιβλιοθηκονόμος της ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης στο νέο υπό διαμόρφωση περιβάλλον λειτουργίας των βιβλιοθηκών αυτών από τη Sheila D. Creth, *The Electronic Library : Slouching Toward the Future or Creating a New Information Environment*, Follet Lecture Series, Cavendish Conference Centre, London, 30th September 1996. [Τεκμήριο WWW, URL : <http://www.ukoln.ac.uk/isg/1>.

περιβάλλον, γίνεται με άλλους όρους και είναι πολύ περισσότερο απαραίτητη. Στη διαδικασία ανάπτυξης τέτοιων εργαλείων η βιβλιοθήκη όχι μόνο χρησιμοποιεί αυτοματοποιημένες σχετικές μηχανές αναζήτησης, αλλά και συμβάλλει στην εξέλιξη και βελτίωση τους ή στην ανάπτυξη νέων.

- Στο ακαδημαϊκό περιβάλλον, όπου νέα γνώση διαρκώς παράγεται και δημοσιεύεται, η βιβλιοθήκη έχει την ευκαιρία και το υλικό προκειμένου να προχωρήσει σταδιακά στην ανάπτυξη μηχανισμών πρωτογενούς παραγωγής υλικού σε ψηφιακή μορφή και ψηφιακής δημοσίευσης. Η σχετική πορεία, χαρακτηριστικά δείγματα της οποίας έχουμε ήδη άφθονα από τη διεθνή πραγματικότητα, αρχίζει με τη δημιουργία ψηφιακών συλλογών (τέτοιες προσπάθειες βρίσκονται ήδη σε εξέλιξη στο περιβάλλον των ελληνικών ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, τόσο στο πλαίσιο της οριζόντιας δράσης των βιβλιοθηκών, όσο και στο πλαίσιο άλλων σχετικών προγραμμάτων) και συνεχίζεται με την ανάπτυξη περισσότερο τυπικών σχημάτων επιστημονικής δημοσίευσης (π.χ. επιστημονικών ηλεκτρονικών (ψηφιακών) περιοδικών).
- Για την επιτυχή βαθμιαία ενσωμάτωση των υπηρεσιών βιβλιοθήκης ή, καλύτερα, υπηρεσιών πληροφόρησης στο πλέγμα των ακαδημαϊκών δραστηριοτήτων (διδασκαλία, έρευνα, παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού, πρωτογενής δημιουργία, δημοσίευση κλπ.) όχι ως παθητικά υποστηρικτικού στοιχείου, αλλά ως ενεργού συστατικού ενός ενιαίου εκπαιδευτικού συστήματος, πρέπει η βιβλιοθήκη να περάσει βαθμιαία σε μια πιο ενεργητική συμμετοχή στη διαμόρφωση και την εκτέλεση των ακαδημαϊκών δραστηριοτήτων (εκπαιδευτικών, ερευνητικών κλπ.)¹².

¹²Η διεύρυνση των υπηρεσιών της ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης, στο πλαίσιο του περιβάλλοντος που δημιουργούν οι νέες τεχνολογίες της πληροφορίας, καθώς και η ενσωμάτωση τους στο πλέγμα των εκπαιδευτικών και ερευνητικών δραστηριοτήτων του πανεπιστημίου αποτελεί ήδη ένα από τους κύριους στόχους της στρατηγικής ανάπτυξης και εξέλιξης των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών. Βλέπε όσα σημειώνει, χαρακτηριστικά, η Carla J. Soufflé, *The Emergence Of Education And Knowledge Management As Major Evictions Of The Digital Library*, Follett Lecture Series, University of Wales Cardiff, Wales, 13th November, 1996, [Τεκμήριο WWW, URL: <http://www.ukoln.ac.uk/isg/>]: "The educational role we must embrace includes all the foregoing in addition to becoming full partners with faculty and other professionals in the redesign and support of the curriculum and individual courses to achieve successful learning outcomes. We must see our educational role as not only making faculty aware of, and able to use, the new technologies that are central to their disciplines, but as including help-ing the faculty integrate the new intonation tools into the fabric of the instructional program in ways that enhance learning and offer new structures for program delivery. We must help faculty design learning activities that are student centered and that engage students as active participants capturing the educational potential of collaborative learning activities. It is by adopting this broader definition of our educational role that we will accomplish the more narrow educational goals we had in the past for our instruction efforts while enriching the learning process and helping faculty move beyond traditional instructional modes". Όπως, επίσης, σημειώνει η Catherine Edwards, "Change and Uncertainty in Academic Libraries", *Ariadne*, issue 11 (September 1997). "There is a general consensus among LIS staff that the clearest impact of the changing LIS environment is a shift in their role towards more instruction and teaching of users".